

ГОТОВНІСТЬ СЛІДЧОГО ДО ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ТА ОГЛЯДУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ВМІНЬ

Пасько О. М.

У статті розглянуті психологічні особливості, специфіка та провідні вміння, які детермінують готовність слідчого до проведення обшуку та огляду. Автором систематизовані вміння, які повинні бути притаманні при певних різновидах готовності відповідно до структурно-логічної моделі готовності до професійної діяльності.

Ключові слова: готовність, слідчі (розшукові) дії, обшук, огляд, професійно важливі вміння.

В статье рассмотрены психологические особенности, специфика и ведущие умения, детерминирующие готовность следователя к проведению обыска и осмотра. Автором систематизированы умения, которые должны быть присущи при определенных разновидностях готовности в соответствии со структурно-логической моделью готовности к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: готовность, следственные (розыскные) действия, обыск, осмотр, профессионально важные умения.

The article deals with the psychological characteristics, specificity and key skills that determine the readiness of the investigator to search and review. The author systematized skills that should be inherent in certain kinds of readiness according to structural logic model of readiness for professional activities.

We interviewed 117 investigators Odessa and Kherson oblast availability of the difficulties that they will experience during certain types of investigation (search) operations. During this survey, investigators have identified some of the features of investigative (detective) action and indicated that it interferes with their quality and effective conduct. Summarizing the responses for each investigative (detective) actions we have identified most of them are the same and continue to describe them.

It should be noted that during the search, there are certain difficulties, including inability to occupy a leading position (117 investigative survey data): mental cognitive processes determine identity and language of non-verbal communication; establish psychological contact with obshukuvannyy person and members of his family, organize the participants of criminal proceedings that they were all in one place room, no one went away and others.

In conducting the review in young investigators there are certain difficulties (117 investigative survey data): probability of determining the place of storage, identification of objects; Arrangement of specialists where necessary (eg, builder, architect, doctor, etc.) and others.

First systematic ability to conduct search and examination under the structural logic model investigator readiness to professional activity.

Key words: readiness, investigative (detective) actions, search, review important professional skills.

Постановка проблеми. Готовність працівників органів досудового розслідування до якісного виконання професійних обов'язків є безперечно важливою для

ефективного та якісного забезпечення законності та правопорядку у державі. Вагомим постає питання щодо забезпечення ефективної підготовки слідчих та розвиток та формування певних вмінь та якостей.

Професійне становлення слідчого відбувається за умови ефективного виконання ним слідчих (розшукових) дій. Більшість повноважень та функціональних обов'язків засновані саме на результативності їх проваджень.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі державотворення набуває актуальності феномен готовності як невід'ємна характеристика готовності слідчих до професійної діяльності. Тому, важливим тут є висування певних вимог до посади працівника органів досудового розслідування. У зв'язку із цим нами була побудована структурно-логічна модель готовності працівника органів досудового розслідування до професійної діяльності. Відповідно до якої ми визначили провідні вміння, які повинні бути притаманні слідчому.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Проблематикою готовності працівників поліції до професійної діяльності займалися такі провідні науковці як: Г. О. Балл, С. А. Бондаренко, А. А. Деркач, Т. Г. Жаровцев, Е. Ф. Зеєр, А. Ф. Линенко, Р. І. Лучечко, О. М. Лукашевич, Л. С. Нерсисян, В. Н. Пушкин, Л. Г. Семушина, В. О. Сластьонін, Ю. Т. Русаков, В. І. Уруський, Є. А. Фараопонова, О. М. Цільмак, В. Т. Чичикін, Г. Х. Яворська, С. Х. Яворський, С. І. Яковенко та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням готовності до діяльності працівників поліції присвячені наукові праці науковця О. М. Цільмак [1] в яких вона розглядає компоненти професійної діяльності слідчого діяльності та тих професійно важливих умінь й якостей, які її обумовлюють.

Частково елементи готовності розглядаються С. М. Соколовою [2], яка визначає підґрунтя готовності - морально-психологічну підготовленість курсантів слідчих факультетів до практичної діяльності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Досліджуючи готовність до професійної діяльності слідчого, ми з'ясували, що науковці такі категорії як знання, вміння, здібності, якості, особливості, внутрішні установки, компоненти готовності визначають хаотично, не систематизовано та не структуровано. У зв'язку із цим не зрозуміло, що саме детермінує готовність. Тому, ми вважаємо за доцільне чітко визначити які провідні вміння детермінують й обумовлюють певний різновид готовності з метою ефективного здійснення обшуку та огляду.

Новизна наукового дослідження. Вперше визначені різновиди готовності відповідно до структурно-логічної моделі готовності слідчого до професійної діяльності та запропоновано перелік вмінь з урахуванням нормативно-правових актів, яким повинен відповідати слідчий при проведенні обшуку та огляду.

Методологічне або загальнонаукове значення обумовлюється систематизацією професійно важливих вмінь та визначенням критеріїв оцінювання готовності слідчого до професійної діяльності.

Викладення основного матеріалу

Відповідно КПК України [3] усі слідчі дії можна умовно поділити на гласні (глава 20 КПК України) та негласні слідчі (розшукові) дії (глава 21 КПК України).

Гласні слідчі (розшукові) дії поділяються на наступні:

1.1. Допит (ст. ст. 224-226 КПК України [3]).
1.2. Пред'явлення для впізнання (ст. ст. 228-231 КПК України [3]).

1.3. Обшук (ст. ст. 234-236 КПК України [3]).

1.4. Огляд (ст. ст. 237-239 КПК України [3]).

1.5. Слідчий експеримент (ст. 240 КПК України [3]).

1.6. Освідування особи (ст. 241 КПК України [3]).

1.7. Призначення експертизи (ст. ст. 242-245 КПК України [3]).

2. Негласні слідчі (розшукові) дії (надалі - НС(Р)Д) поділяються на:

2.1. Втручання у приватне спілкування (ст. ст. 258-266 КПК України [3]).

2.2. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України [3]).

2.3. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України [3]).

2.4. Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України [3]).

2.5. Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України [3]).

2.6. Контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України [3]).

2.7. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України [3]).

2.8. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (експертизи) (ст. 274 КПК України [3]).

2.9. Використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України [3]).

Слідчим (розшуковим) діями відповідно до ст. 223 КПК України [3] є дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. І відповідно, підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.

Нами було опитано 117 слідчих Одеської та Херсонської області щодо наявності труднощів, які вони випробують при проведенні певних видів слідчих (розшукових) дій. У ході даного опитування слідчі визначили деякі особливості проведення слідчих (розшукових) дій та зазначили, що саме заважає якісному та ефективному їх проведенню. Узагальнивши усі відповіді по кожній слідчій (розшуковій) дії ми визначили найбільш однакові із них і надалі їх опишемо.

Проведення слідчим гласних та негласних слідчих (розшукових) дій обумовлюється сукупністю різновидів готовності до професійної діяльності, які обумовлюються певними вміннями. Розглянемо більш детально проведення обшуку та огляду, оскільки вони складають основу професійної діяльності слідчого та визначимо перелік професійно важливих вмінь, які обумовлюють ту чи іншу слідчу (розшукову) дію, за різновидами готовності до здійснення слідчих (розшукових) дій.

Розглянемо вид гласних слідчих (розшукових) дій такий як проведення обшуку (ст. ст. 234-236 КПК України). Сутність даної слідчої дії обумовлюється здобуттям певної інформації, що може бути корисною для кримі-

нального провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [3].

Психологічними особливостями проведення обшуку є необхідність слідчого визначати спосіб мислення й поведінки, особи у якої ведеться обшук з метою пошуку максимально надійної схованки для вкрадених цінностей, знарядь, інших предметів, що мають характер доказів; спостереження слідчого за поведінкою, мімікою та жестами обшукуваного та членів його родини при наближенні до певного місця; спостереження слідчого за реакцією при оголошенні обшукуваному яку ділянку приміщення або території, а також який предмет буде досліджуватися; вірно підібрати учасників обшуку та заздалегідь підготувати необхідні технічні засоби та ін.

Специфікою обшуку є: можливість конфліктної ситуації при проведенні даної слідчої (розшукової) дії; тривалість та інтенсивність роботи, що призводить до втоми та притуплення психічних процесів і чутливості самого слідчого та ін.

Слід зазначити, що під час проведення даної слідчої дії виникають певні труднощі, серед яких провідне місце посідають невміння (данні опитування 117 слідчих): визначати психічні пізнавальні процеси особи та мову невербальної комунікації; встановлювати психологічний контакт із обшукуваною особою та членами його родини, організувати учасників кримінального провадження, щоб вони усі були в одному місці приміщення, ніхто не заходив в інше та ін.

У зв'язку із цим виникає потреба ще на рівні ВНЗ системи МВС зосереджувати увагу на таких різновидах готовності як стратегічно-тактична, розшукова, прогностична, аналітична, - які сприятимуть ефективному та якісному проведенню обшуку.

Дана слідча (розшукова) дія визначається певними професійно важливими вміннями, які детермінують спроможність слідчого до її провадження.

Розшукова готовність щодо проведення обшуку, детермінується уміннями слідчого:

- здійснювати обзору стадію обшуку;
- проводити обстеження без порушення цілісності об'єкту;
- проводити обстеження з частковим руйнуванням об'єкту;
- застосовувати метод послідовного суцільного ретельного обстеження застосовується в ситуації інформаційної невизначеності слідчого щодо вірогідного місцезнаходження предметів, які розшукують та ін.

Стратегічно-тактична готовність щодо проведення обшуку, детермінується уміннями слідчого:

- визначити загальну тактику проведення обшуку;
- бути спостережливим;
- збирати інформацію про об'єкт обшуку;
- доказати, що відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування (п. 2 ч. 5 ст. 234 КПК України [3]);

- вжити усіх належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (ч. 1 ст. 236 КПК України [3]);

- забороняти будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку (ч. 3 ст. 236 КПК України [3]);

- забезпечити схоронність майна, що знаходиться у житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб (ч. 4 ст. 236 КПК України [3]);

- проводити обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 4 ст. 236 КПК України [3]);

- проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження ч. 4 ст. 236 КПК України [3]);

- спостерігати за поведінкою обшукуваного та членів його родини;

- розшукувати і вилучати предмети, що мають доказове значення;

- при провадженні виїмки запрошувати фахівця відповідної галузі; - здійснювати підготовчі дії до провадження обшуку;

- при виробництві виїмки вилучити саме належний документ, його оригінал, а не копію; сам предмет, а не його імітацію, підробку;

- правильно визначати чисельність і персональний склад слідчої групи для успішного виробництва обшуку та виїмки та ін.

Прогностична готовність щодо проведення обшуку, детермінується уміннями слідчого:

- спланувати виїзд до місця обшуку так, щоб застати на місці обшукуваного або повнолітніх членів його сім'ї;

- визначати місця знаходження предмету, об'єкту, документу;

- визначати місце і спосіб споруди тайника та ін.

Аналітична готовність щодо проведення обшуку, детермінується уміннями слідчого:

- складати уявлення про обшукуваного і членів його сім'ї, їх способі життя, заняття, розпорядок дня, - на основі матеріалів кримінальної справи та даних, отриманих в процесі оперативного-розшукових заходів

- використовувати евристичний метод обшуку при першочерговому обстеженні об'єктів;

- планувати способи проведення обшуку та ін.

Наступна слідча (розшукова) дія це огляд, який є важливим при кримінальному провадженні, оскільки надає можливість слідчому перевірити наявність або відсутність певної версії або інформації.

Відповідно до ст. 237 КПК України огляд проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення [3].

Психологічними особливостями є проведення огляду у складній нервово-психологічній обстановці, в якій може опинитись слідчий (вигляд трупа, неприємний запах, ексгумація трупа тощо). Але не зважаючи на це він повинен бути уважним, зосередженим та стійким при проведенні даної слідчої (розшукової) дії.

Специфіка даної слідчої (розшукової) дії полягає у тому, що вона поділяється на три види огляду: місцевості, приміщення, речей, документів та трупа. Відповідно при огляді місцевості необхідно враховувати особливості ймовірності змін у зв'язку із погодними умовами, мож-

ливістю приховування слідів та ін. Огляд приміщення також характеризується своєю специфікою у зв'язку із необхідністю прогнозування можливих сховищ предметів, документів та ін. Огляд речей, документів також характеризується специфікою щодо вмінь ототожнювати необхідні та криміналістично важливі речі і документи із наявними. Огляд трупа визначається специфікою організаційних заходів щодо вчасного залучення судово-медичного експерта або лікаря та великою кількістю засвідчувальних заходів у аспекті складання процесуальних документів тощо.

При проведенні даної слідчої (розшукової) дії у молодих слідчих виникають певні труднощі (данні опитування 117 слідчих): ймовірність визначення місця сховища, ототожнення предметів; організація та залучення фахівців у разі необхідності (наприклад, будівельника, архітектора, лікаря та ін.) та ін.

У зв'язку із цим виникає потреба ще на рівні ВНЗ системи МВС зосереджувати увагу на таких різновидах готовності як криміналістична, стратегічно-тактична, аналітична, прогностична, управлінська, - які сприятимуть ефективному та якісному проведенню огляду.

Дана слідча (розшукова) дія визначається вміннями, які детермінують спроможність слідчого до процесу її провадження.

Отже, криміналістична готовність щодо проведення огляду, детермінується уміннями слідчого:

- продуктивного та репродуктивного пізнання;

- визначити криміналістично важливу інформацію та ін.

Стратегічно-тактична готовність щодо проведення огляду, детермінується уміннями слідчого:

- застосовувати різноманітні прийоми вирішення задач;

- досліджувати об'єкти, які можуть бути носіями мікроджерел інформації на основі побудови і вивчення розумової моделі;

- здійснювати загальний статистичний огляд, виявляти та описувати видимі загальні та приватні ознаки об'єкту та навколишньої обстановки;

- виявляти сліди різними способами (візуальним, фізичним та хімічним);

- виробляти зліпки при відсутності можливості вилучити слід в натурі із об'ємного сліду, та застосовувати слідкопіювальну плівку при поверхневому сліді;

- тимчасово опечатувати і зберігати у такому вигляді речі і документи доти, доки не буде здійснено їх остаточний огляд і печатування, у разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями умовами (ч. 5 ст. 237 КПК України [3]);

- проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 7 ст. 237 КПК України [3]);

- відшукувати та закріплювати докази;

- запаковувати вилучений предмет або об'єкт його частину належним чином ін.

Управлінська готовність щодо проведення огляду, детермінується уміннями:

- організувати охорону місця скоєння злочину;

- прийняти відповідні заходи щодо запобігання шкідливих наслідків;

- вирішувати питання щодо доцільності створення та організації слідчо-оперативної групи;
 - закріплювати за кожним відповідну ділянку, зону, сферу роботи при функціонуванні слідчо-оперативної групи;
 - розподілити обов'язки між учасниками слідчо-оперативної групи і вирішувати питання про засоби зв'язку між ними та обміну інформацією;
 - створити атмосферу ділової співпраці, ініціативності;
 - залучати відповідного профілю технічну допомогу (вивіз сміття, розчистка приміщення та ін.) у разі необхідності;
 - організовувати технічне оснащення;
 - визначати необхідність участі спеціалістів, понятих, інших осіб;
 - своєчасно прибути на місце скоєння злочину та ін.
- Прогностична готовність щодо проведення огляду, детермінується вміннями слідчого:
- прогнозувати розвиток ситуації;
 - висувати декілька версій, щодо скоєного злочину;
 - розумово відтворювати передкримінальні обставини та ін.
- Аналітична готовність щодо проведення огляду, детермінується вміннями слідчого:
- встановлювати послідовність слідчої дії;
 - аналізувати та конкретизувати версії;
 - встановлювати ієрархію слідчих версій;
 - зіставляти кожну версію з усіма фактами, з усією обстановкою місця події, при цьому приділяти увагу певним протиріччям між фактами;
 - з'ясовувати зміни, які відбулися у зв'язку із скоєнням злочину на основі передкримінальних та післякримінальних станів;
 - здійснювати оцінку та аналіз слідів злочину та інших речових доказів.
 - узагальнювати та аналізувати інформацію;
 - виділяти криміналістично-значущої інформації про динаміку подій, що мали місце;
 - відтворювати події на основі сприйнятих матеріальних змін як цілісної картини злочину, так і конкретних епізодів;
 - визначати причетність інформації до розслідуваної події;
 - складати план слідчих дій та ін.

Головні висновки. Таким чином, нами були розглянуті професійно важливі вміння, які детермінують певні різновиди готовності слідчого до проведення обшуку та огляду. У результаті чого ми визначили вміння, які необ-

хідні слідчому для якісного та ефективного проведення даних слідчих (розшукових) дій.

У зв'язку із цим, пропонується здійснювати оцінювання рівня професійної готовності працівників органів досудового розслідування у відповідності до змісту різновидів готовності та професійно важливих якостей, які їх детермінують. Це у свою чергу сприятиме ефективному та якісному виконанні функціональних обов'язків на високому професійному рівні.

Таким чином при проведенні слідчих (розшукових) дій слідчому повинні бути притаманні певні різновиди готовності до професійної діяльності. При проведенні обшуку - стратегічно-тактична, розшукова, прогностична і аналітична готовність; при проведенні огляду та слідчого експерименту - стратегічно-тактична, аналітична, прогностична, управлінська готовність.

Перспективи використання результатів дослідження. Вперше систематизовані вміння щодо проведення обшуку та огляду відповідно до структурно-логічної моделі готовності слідчого до професійної діяльності. У разі якщо слідчому будуть притаманні дані вміння, то він буде спроможний здійснювати їх на високому професійному рівні.

Література

1. Цільмак О.М. Психологічна структура слідчої діяльності / О.М. Цільмак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць / головний редактор М.М. Цимбалюк. - Львів: ЛьвДУВС, 2012. - Вип. 2 (1). - С. 330-338
2. Соколова Е.Н. Морально-психологическая подготовка следователя и ее формирование у курсантов и слушателей в специализированных образовательных учреждениях МВД России: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.06 / Елена Николаевна Соколова. - М., 1999. - 300 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : [Електронний ресурс] : закон України від 13. 04. 2012 р. № 4651-VI із змін., внес. згідно із Законами України: за станом на 01. 01. 2015 р. № 5288-17. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/card4#History>. - Назва з екрану.

Пасько О.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
факультету № 3 ОДУВС
Надійшла до редакції: 25.12.2015